CROATICA • Zagreb, XLVIII (2024) 68: 207–211

DOI: https://doi.org/10.17234/Croatica.68.17

TRI PRESLOVLJENA IZDANJA SENJSKE TISKARE

(Ivana Eterović i Juraj Matej Kovač [ur.], *Naručnik plebanušev, Senj 1507. Latinički prijepis glagoljskog izvornika*, FF press, Zagreb 2023; Mirjana Crnić Novosel i Ivana Eterović [prir.], *Mirakuli Slavne Deve Marije (Senj, 1508.). Latinička transliteracija sa studijom i popratnim tekstovima*, Institut za hrvatski jezik, Zagreb 2023; Ivana Eterović i Juraj Matej Kovač [ur.], *Meštrija dobra umrtija s ritualom, Senj, 1507./1508. Latinički prijepis glagoljskog izvornika*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zagreb 2024)

Znamenitu glagoljsku tiskaru u Senju, najstariju pouzdano poznatu hrvatsku tiskaru, utemeljio je senjski kanonik Blaž Baromić (Vrbnik, nakon 1440 – Senj, nakon 1505), a djelovala je, koliko je poznato iz podataka u njezinim sačuvanim izdanjima (u incipitima i kolofonima ako su se sačuvali), na kraju 15. i na početku 16. stoljeća. U njoj je, u suradnji vrlo sposobnih i obrazovanih suradnika – prevoditelja, priređivača, slagara, tiskara, korektora – otisnuto, koliko se danas zna, sedam knjiga: liturgijskih i drugih crkvenih priručnika te djela nabožne književnosti. Zbog grupiranja sačuvanih izdanja oko nekih godina, rad senjske tiskare dijeli se u literaturi u dvije faze. U prvoj fazi (1494–1496), koja još pripada razdoblju inkunabula, otisnut je misal rimskog obreda (tzv. *Misal po zakonu rimskoga dvora*), poznat kao *Senjski misal* (1494) i ispovjedni priručnik *Spovid općena* (1496).

Drugoj fazi (1507–1508) uz knjige koje se predstavljaju ovim prikazom pripadaju još i nabožnoknjiževno djelo *Transit svetoga Jerolima* (1508) te zbirka korizmenih propovijedi *Korizmenjak* (1508).

U uvodnim tekstovima triju priređenih djela saznajemo detalje o nastanku izvornika (ukoliko im je sačuvan kolofon), o sačuvanim primjercima, njihovim pronalazačima i istraživačima ako ih je bilo. *Mirakule* su priređivačice i istražile s jezikoslovnoga gledišta, pa je izdanju pridružena jezična studija. Uvodni tekstovi, kao što je običaj, popraćeni su objašnjenjem načela preslovljavanja na latinicu i postupanja s pogreškama, koje su u glavnom tekstu ispravljene, a izvorni oblik donesen je u bilješci. Izdanja su priređena u okviru projekta *Istraživanja jezika i pisma glagoljskih neliturgijskih tekstova*, koji se pod vodstvom Ivane Eterović od 2021. godine provodi na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, na Katedri za staroslavenski jezik i hrvatsko glagoljaštvo Odsjeka za kroatistiku. Tekst *Mirakula* transliterirale su priređivačice, a na transliteraciji ostalih dvaju izdanja radili su studenti Odsjeka za kroatistiku. Preslovljeni tekstovi svih triju izdanja dostupni su i u elektroničkoj inačici, što valja posebno pozdraviti.

Naručnik plebanušev jedini je poznati hrvatski prijevod latinskog djela *Manipulus curatorum*, čiji izvornik potječe iz 1333. godine, a autor mu je Guido de Monte Rocherii (Rotherii). Kao priručnik koji tumači sakramente, *Naručnik* je bio nenadoknadiva pomoć svećenicima u obavljanju svakodnevne pastoralne službe, pa ne čudi velik broj njegovih prijepisa i tiskanih izdanja u Europi do 1500. godine, a zbog svoje se važnosti naziva i predtridentskim katekizmom. Njegovo je senjsko izdanje sačuvano u sedam primjeraka. Opširan kolofon izvještava o priređivačima i okolnostima u kojima je djelo nastalo, a dodatne podatke daju incipit i posveta djela. *Naručnik* još uvijek nije dovoljno istražen, a jedini je istraživač koji se dosad posvetio njegovu jeziku Johannes Reinhart (1998), ustvrdivši da je napisan na čakavsko-crkvenoslavenskom amalgamu i naglasivši njegovu veliku važnost za povijest teološke i pravne terminologije. Osim za temeljito filološko istraživanje *Naručnik* nudi građu i za komparativna liturgička istraživanja i slično.

Izdanje *Mirakuli Slavne Deve Marije* najvažnija su hrvatska zbirka iz bogata žanrovskog kompleksa popularnih legenda o Bogorodičinim čudesima, prijevod talijanskoga izvornika *Miracoli della gloriosa Vergine Maria*, i to njegove skraćene verzije pod nazivom *Il libro del Cavaliere* mletačke redakcije.

Izdanje je sačuvano u pet primjeraka od kojih je samo jedan, onaj iz Britanske knjižnice u Londonu, potpun i sadrži kolofon. Prvi filolog koji je objavio podatke o *Mirakulima* bio je Ivan Berčić. Osim o Berčićevu otkriću priređivačice u uvodnom poglavlju govore o sačuvanim primjercima, njihovoj povijesti i izdanjima (I. Milčetić, R. Strohal) te o dosadašnjim istraživanjima, među kojima je najiscrpnije ono kojim je Ivanka Petrović (1977) smjestila senjske *Mirakule* u književnopovijesne vremenske i prostorne koordinate. Drugo poglavlje, „Jezik *Mirakula* u dosadašnjim istraživanjima", upoznaje nas s pogledima filologa (I. Berčić, T. Maretić, I. Milčetić, R. Strohal, A. Nazor, A. Kruming) na jezičnu okosnicu izdanja, za koju se svi slažu da je čakavska. Jezik *Mirakula* sumarno je opisala Anica Nazor (1971) u okviru opisa jezika svih neliturgijskih izdanja senjske tiskare, prijevodnu analizu podastrla je I. Petrović (1977), a jezičnu analizu u kontekstu dodira čakavskoga s crkvenoslavenskim, talijanskim i mletačkim donijele su Mirjana Crnić i Nina Spicijarić Paškvan (2012). U jezičnom opisu priloženom ovomu izdanju priređivačice su se temeljito posvetile fonologiji i morfologiji teksta *Mirakula*, zaključivši kako preteže čakavština (književne stilizacije), i to kao rezultat svjesne odluke priređivača, uz primjese crkvenoslavenskoga i ostalih idioma očekivanih s obzirom na prostor i vrijeme nastanka prijevoda (talijanizmi, mletacizmi i sl.). Ovim su istraživanjem autorice nastavile temeljito istraživanje jezika svakoga pojedinog senjskog neliturgijskog izdanja, koje se provodi na navedenom fakultetskom projektu, a kakvo dosad poznajemo samo za *Korizmenjak*, koji je nizom radova opisao Boris Kuzmić (2000, 2001, 2002, 2003, 2004, dva rada iz 2008).

Izdanje *Meštrija dobra umrtija s ritualom*, za koje zbog nesačuvana kolofona nije poznato točno vrijeme tiskanja, ujedinjuje dva različita, ali funkcionalno i sadržajno povezana dijela. Prvi dio (*Meštrija dobra umrtija*) prijevod je popularnoga srednjovjekovnog djela *Ars bene moriendi*, koje u raznim inačicama donosi upute vjerniku kako se pripremiti za smrt, dok drugi dio, u filologiji poznat i kao *Senjski ritual*, sadrži ritualne tekstove (različite katoličke obrede i blagoslove). Kako su sadržaj i namjena dvaju dijelova različiti, tako su oni pisani različitim jezičnim stilizacijama. Prvi dio napisan je starohrvatskim, čakavskim, a protkan je crkvenoslavenskim jezikom, dok je drugi dio, obrnuto, pisan crkvenoslavenski, ali s izrazitijim čakavskim elementima nego što je to uobičajeno za druge hrvatskoglagoljske liturgijske tekstove (a opet, uobičajeno za senjska liturgijska izdanja). Zbog toga će ova

građa zasigurno biti podjednako zanimljiva i vrijedna kroatistima i paleoslavistima. Priređivači osobito ističu leksičko blago *Meštrije* koje, zbog neobrađenosti, dosad još nije ušlo ni u jedan povijesni rječnik hrvatskoga jezika. Budući da je poznat latinski izvornik djela, moći će se istraživati način prevođenja, samostalno i u usporedbi s prijevodima na ostale europske jezike. Nadalje, moći će se proširiti i književnopovijesna i kulturološka istraživanja *Meštrije* koja su dosad provedena samo djelomično, a započela ih je M.-A. Dürrigl (1998). Osim filološki, građi *Meštrije* može se zbog intrigantne teme pristupati i s gledišta drugih društveno-humanističkih znanosti (filozofije, sociologije, psihologije, antropologije, etnologije, teologije, historiografije, kulturologije) te medicine, a složenost teme upravo priziva interdisciplinarni pristup. Drugi, ritualni dio djela bit će osim filolozima posebno zanimljiv teolozima (povjesničarima liturgije), s obzirom na to da se senjski *Ritual* sadržajno ne podudara ni s jednim ritualnim tekstom poznatim iz hrvatskoglagoljske tradicije, kako je utvrdio Josip Tandarić (1979, 1980, 1981). Tandarić je istaknuo dvije bitne značajke senjskog *Rituala*: najstariji je tiskani ritual na Zapadu i nema izravna uzora, nego je – budući da glagoljaši nisu imali zaseban ritualni priručnik – rezultat ukupne tradicije glagoljaškoga rituala (čija starina u nekim blagoslovima seže do staroslavenskoga *Sinajskog euhologija*). Danas su poznata samo dva primjerka *Meštrije s ritualom* i oba su nepotpuna. Jedan se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a drugi, potpuniji, u Berčićevoj zbirci u Ruskoj nacionalnoj knjižnici u Sankt-Peterburgu. Izdanje je priređeno prema zagrebačkom primjerku, a dijelovi koji mu nedostaju objavljeni su prema ruskom primjerku u zasebnu radu (Eterović i Kozak 2023).

Objavljena djela ponajprije su namijenjena stručnjacima i znanstvenicima kojima će preslovljenost tekstova na latinicu olakšati istraživanja, prije svega filološka, i to s gledišta dijalektologije i povijesti hrvatskoga jezika (*Naručnik*, *Mirakuli*, *Meštrija*) kao i crkvenoslavenskog jezika (*Ritual*), omogućujući sagledavanje međusobna prožimanja tih idioma, što će sve zajedno pridonijeti poznavanju povijesti hrvatskoga organskog i književnog jezika 16. stoljeća. Još je veći dobitak za istraživače činjenica da je transliteracija objavljena i u digitalnom obliku, što omogućuje pretraživanje, a time olakšava i ubrzava istraživanja te pridonosi točnosti njihovih rezultata.

Uvijek se naglašava, i to s pravom, da su ovakva djela zbog svoje važnosti za hrvatsku kulturnu povijest zanimljiva i široj publici. Pritom treba posebno istaknuti lokalnu zajednicu senjskog pod-

ručja. Grad Senj naime sa svojom bogatom glagoljaškom poviješću već je dugo poznat i prepoznat kao važno glagoljaško središte. Vrijednu sastavnicu te povijesti, kao i hrvatske kulturne povijesti uopće, čini i to što je u njemu već krajem 15. stoljeća postojala prva pouzdano poznata tiskara na prostoru današnje Hrvatske. Senjska sredina itekako je svjesna glagoljaške sastavnice svoje kulturne povijesti i aktivna je u njezinu očuvanju i promicanju, počevši od školskih izvannastavnih sadržaja, preko stručnoga vrednovanja, muzejske interpretacije i prezentacije do javnih događanja poput redovne godišnje organizacije *Dana glagoljice*, kojom prigodom glagoljica izlazi na ulice i prožima gradsko tkivo. Ova izdanja kojima se upotpunjuje niz objavljenih ili za objavljivanje priređenih senjskih tiskovina zasigurno će pomoći Gradu Senju i njegovim kulturnim i obrazovnim ustanovama da nastave s promicanjem glagoljice i dodatno ga unaprijede.

Djela starog tiska, čiji je postanak vezan uz same začetke „crne umjetnosti", već kao takva predstavljaju veliku vrijednost za svaku kulturu i pismenost, a posebno kada je riječ o malim jezicima. Budući da su ona tiskana na povijesnom pismu i jeziku, nužno je da se učine dostupnima javnosti i istraživačima. Takve pothvate filologija prepoznaje kao svoje temeljne zadatke i upravo je to svrha izdanja koja su priredili Mirjana Crnić Novosel, Ivana Eterović i Juraj Matej Kovač. Djela *Naručnik plebanušev*, *Mirakuli Slavne Deve Marije* i *Meštrija dobra umrtija s ritualom*, biseri najstarijega hrvatskog i europskog tiskarstva, priređena su ovim izdanjima u latiničnoj transliteraciji uzorno, po pravilima struke. Stoga nema sumnje da će ona ne samo olakšati postojeća istraživanja nego i potaknuti nova. Tekstovi triju izdanja omogućit će uvid u dionicu povijesti hrvatskog jezika koja je prije ovog projekta bila gotovo posve nepoznata. Još veću vrijednost za istraživanje ima digitalno izdanje preslovljenih tekstova, koje ga olakšava i utočnjuje njegove rezultate. Stoga priređivačima i njihovim suradnicima – studenticama i studentima kroatistike zagrebačkoga Filozofskog fakulteta – valja čestitati i zahvaliti što su struci i javnosti podarili ova izdanja.

Sandra Požar

Autorska prava: © 2024 Autor(i). Ovaj je rad dostupan u otvorenom pristupu sukladno s licencijom Creative Commons Imenovanje 4.0. međunarodna.

Copyright © 2024 The Author(s). Open Access: This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.